

Մ Ո Ւ Մ Ա Յ Ք Մ Ա Ս Ե Ա Յ

Զ Ա Յ Ն

Ը Ն Կ Ե Ր Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՕԳՈՍՏՈՍ 20

1864 Բ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 28

Արուստղէմայ Պատրիարքութեան խնդիրը ամսոյ 14 վերջացաւ Աղգային Բնդհանուր Ժողովոյ մեծազոյն մասին հաւանութեամբ. ընտրուած Պատրիարքն է Արժանապատիւ եւ Ուսումնասէր Ասայի վարդապետն:

ԲԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՄՈՒՆՈՒԹԵԱՆ

Բ.

Ամուսնութեան հետեւութիւնները թէեւ ամուսնութիւնը՝ մանաւանդ ընկերական եւ բարոյական ամուսնութիւնը կարեւոր դործողութիւն մըն է հանդամարնի կազմութեան համար—ինչպէս նա եւս պարտաւորութիւն մը—սակայն ժամանակէն առաջ տեղի ունենալու չէ թէեւ սիրահարութիւնը կամ երկու սեռից փոխադարձ համակրութիւնը երեւան ելած կամ յառաջացած ալ լինի:

Սիրահարութիւնը հոգ չէ. որքան կանուխ ալ սկըսի. եթէ խելացի եւ հոգատար ծնողք կամ խնամատար գտնուին սիրահարեալները ուղղութեամբ կառավարելու. երջանիկ ամուս-

նութեան արժանի եղողներէն շատերը կանուխ սիրահարողներն են. եւ ես այնպիսի երջանիկ էրիկ կնիկներ կը ծանչնամ, որոնք մեկըմէկ վեց կամ եօթը տարեկան եղած ժամանակնին ծանչնալով մեկըմէկու վերայ սէր ու համակրութիւն ունեցած են:

Ժամանակէ առաջ ամուսնանալը, ժամանակիս սովորութիւններէն մին եղած է. եւ զարմանալի է որ այնպիսի իմաստասէրք ալ երեւան ելած են որոնք կը պնդեն թէ ցանկական ըզգացման ծագելուն հետ միատեղ ամուսնութիւն լինելու է. աս զրութիւնը ընդունելի կը լինէր թէ որ կանուխ ամուսնացող է, ծնողին վնաս չի հասներ, ինչպէս որ անթիւ փորձեր յայտնած են մինչեւ այսօր:

Պիտելի է մեզ թէ շատերը սաստկապէս կաշխատին հաստատելու թէ ծեր ծնողաց զաւակները տկար կազմութիւն կունենան, ապի թէ որ ճշմարիտ է՝ կրնայ մեծ ապացոյց լինել կանուխ ամուսնանալու դրութեան դէմ, վասն զի՝ ինչպէս յայտնի է՝ կանուխ ամուսնութիւնը ժամանակէն առաջ սեռական ծաշակը կը դըժգուէ եւ մարդս դեռ կատարելութեան չի հա-

սած կը տկարացնէ եւ ասանկով անյարմար աւանդական կենաց եւ տկար սերունդ մը յաւաքացնող կրնէ զայն :

Թէ որ երիտասարդի մը սեռական գործարանաց կանուխ եղծումն արդիւնէ անհնար եղած է՝ եւ թէ որ քսանեւութ կամ եռեսուն տարեկան չեղած իւր կենդանական կարողութիւնները սկսած են քայքայուիլ եւ բնական զօրութիւնը նուազիլ, այն ժամանակ կանուխ ամուսնութիւնը կարելոր է, բայց որովհետեւ չեմ ուզեր հաւատալ թէ մարդկային ամբողջ սեռը բոլորովն անսաստ է, ուստի ձեռք կը զարնեմ այս մասին լուսաւորել եւ վերել զինքը :

Բժիշկ Ռօնսըն Անգղիացի երեւելի գրագէտը «անվիճելի» կրնէ ամուսնական սա խնդիրը թէ՛ անվիճելի պէտք է կատարելութեան հասնելէն վերջն լինի, գոնէ մարմինին կատարելութեան հասնելէն վերջը, այս բնական կամ մարմինի կատարելութեանն արականք քսան եւ ութ կամ եռեսուն եւ իգականք քսան եւ երեք կամ քսան եւ չորս տարիներէ առաջ չեն կրնար հասնիլ, արականք քսան եւ ութ եւ իգականք գոնէ քսան ու մէկ տարեկան եղած ժամանակին պէտք է ամուսնանան, ով որ ուսած է մարդկային բնութիւնը հարկաւ մեղ հետ համամիտ է :

Այն աղջիկը որ քսան եւ մէկ տարեկան չեղած կամուսնանայ՝ երեք տարի առաջ կը հասնի կենաց դարձին եւ իւր ապագայ սերունդին նուազութիւն կը պատճառէ : աղջկանց համար քսան եւ մէկ տարեկան չեղած ամուսնանալը իրենց կեանքին ալ վնաս ունի, ոմանք թող մը տեսնելու տենջանքով իրենց խեղճ աղջիկը տասն եւ հինգ կամ տասն եւ վեց տարեկան եղած ժամանակին կամուսնացնեն, առանց խորհելու թէ թեւ իրենք թող մը պիտի տեսնեն, սակայն զաւակ մըն ալ վտանգի մէջ պիտի նետեն, ուր շատ հաւանական է որ խեղճ իւր զաւակը (ծնողացը սիրելի թողը) չամուսնացուցած մեռնի :

Օրիորդաց չափ կանուխ ամուսնութիւնը երիտասարդաց համար ալ վտանգաւոր է, որոնք ժամանակէն առաջ վտանգելու միջոց դառնելով իւրեանց ամենէն կենդանարար նիւթը, հարկաւ շուտով պիտի ծերանան, կանուխ ամուսնութիւններն են պատճառ միայն մարդկային

կենաց այսքան նուազանալուն :

Կանուխ բազմասիրութիւնը գլխովին կը վնասէ մարդկային սեռը : ո՞ր խելացի երկրագործը կաշխատի որ իւր կենդանիները ժամանակէն առաջ մերձաւորին յղանան եւ ծնին, եւ կամ իւր ծառերը կանուխ պտուղ տան, արդեթէ անխելքութիւն է կենդանեաց եւ բուսականաց համար աշխատելն որ անժամանակ կամ կանուխ արտադրեն, որքան աւելի մարդու համար յիմարութիւն է կատարելութեան չի հասած ամուսնանալը եւ արտադրելը :

Այս աղբը որ ամեն կերպ բարեկարգութեանց կարօտ կացութեան մը մէջ կը գտնուի, պէտք է որ այս մասին մէջ ալ ինքզինքը բարեկարգէ եւ կատարելութեան չի հասած իւր անդամները չամուսնացնէ, բարոյականութեան դաստառները, բժիշկները եւ Ազգային ժողովներն ու խորհուրդներն այս մասին ամեն ջանք պէտք է որ չի խնայեն :

Շատ անմիտ մայրեր կաշխատին, որ իրենց աղջիկները ասդին անդին պտուղն մէկի մը համակրութիւնը ստանալու համար եւ աղջիկներն ալ իրենց ծնողաց այս կամքը կը կատարեն դիմակներով, առանց իրենց ճշմարիտ հանգամանքներն յայտնելու :

Աղջիկներ եւ տղաքներ իրենց մասնաւոր յարաբերութիւնը եւ ծանօթութիւնը արբունքի հասնելու ժամանակին եւ կամ աւելի կանուխ սկսելու են : տասը տարի սիրահարութեամբ անցնիլը շատ ժամանակ չէ : սիրահարութիւնը՝ գործնականաբար միջասահման դըպրոց մըն է հանգամանք կազմելու : աղջիկ եւ տղաք այս դըպրոցին մէջ կարելի եղածին չափ շուտ մտնելու են : սակայն սա ալ գիտնալ հարկ է որ զիշերները այս դըպրոցը դոյուելու է : զիշերային յարաբերութիւնները շատ ցաւալի արգասիքներ կրնան յառաջացնել եւ սիրահարութեան բուն նպատակէն չեղել պատճառել :

Խելացի ծնողք՝ իւրեանց զաւակները խրախուսելու են կանուխ յարաբերութեան : ցաւալի է ըսելը որ Այս քնկերականութիւնը կատարեալ թշնամի է այս դրութեան, որոնցմէ ոմանք իւրեանց զաւակները ուրիշ ամեն ծնողաց զաւակներէն հեռու եւ զատ պահելու համար ինքզինքնին պարտաւորեալ համարած են, փոխանակ նոցա բարեկամական յարաբերու-

Թիւնները խրախուսելու, այսպիսի ծնողքներ պարտին զիստալ թէ՛ իւրեանց զաւակները լաւ գիտնալով իրենց ծնողաց դրուած թիւնը, գողութեամբ առանց հրամանի եւ դադոնաբար կսկըսին յարաբերութիւն ունենալ ուրիշ ծնողաց զաւակներու հետ, իսկ այսպիսի յարաբերութիւններէ ալ ինչ որ կը հետեւի յայտնի է. որքան զարմանալի է ծնողք դեռ այս մասին իրենց սխալմանքը չեն կրցին ճանչնալ եւ շտկել ինքզինքնին:

Ծնողական պարտաւորութիւնը ճանչցողները, յիշելով մի անգամ իւրեանց մանկութիւնը, պատանեկութիւնը եւ երիտասարդութիւնը եւ միտքերնին բերելով թէ այն ժամանակները ինչ զգացումներ ունէին, պարտաւոր են խրախուսել իւրեանց զաւակները որ ուրիշ ծնողաց զաւակներու հետ օրինաւոր եւ բանական յարաբերութիւն ունենան, մանաւանդ այնպիսի ծնողաց զաւակներու հետ՝ որոնք սիրոյ ու յարգանաց արժանի են. ծնողք այս մասին չէ թէ միայն թոյլտուութիւն ընելու են՝ այլ կամակից եւ ընկերակից լինելու են իւրեանց զաւակներուն:

Տղայոց սիրահարական կամ մոտերմական յարաբերութեանց միջոցին ծնողք կարելի եւ զաժին չափ ներկայ գտնուելու են, բայց չէ թէ լրտեսի նման հասկելու, այլ անոնց երջանկութեանը օգնելու համար, կան այնպիսի ծնողքներ որ այնպիսի ընթացք եւ կառավարութիւն մը ունին՝ որ տղաք նոցա ներկայութեանը կը փախալին, սակայն ասոր հակառակ շատ ծնողաց ներկայութիւնը տհաճելի է տղայոց եւ մերժելի. այն ծնողքները որ զուարթ են եւ կանանչ ծերութիւն մը ունին, խիստ շահաւոր են եւ սիրելի տղայոց:

Տղաները անոր համար իրենց ծնողաց խնամատարութիւնը կը մերժեն եւ կամ ուղղակի կամ անուղղակի նոցա կամքին եւ ընտրութեանը դէմ կը գործեն, որովհետեւ այս մասին մէջ ծնողքնին կարեկցութիւն չունին. իրենց համար ժամանակ, նեղութիւն եւ ստակ չեն վատներ, իւրեանց զաւակաց անառակութեանց, զգեղսութեանց եւ տարածամ մահուանց վերայ մազերնին փետտելով լացող եւ կոծաղները՝ այս տեսակ ծնողքներ են գլխաւորաբար:

Տղայոց յարաբերութիւնը արեւը մարը մըտ.

նեւէն վերջը պիտը է որ դադարի, իսկ ցորեկները այս յարաբերութեան համար ալ մասնաւոր ժամանակ որոշելու է:

Փորձը ստուգած է որ ամենէն երջանիկ ամուսնութեանց արժանի եղողները ասոնք են որ մէկզմէկ ի մանկութենէ ճանչցած եւ մէկզմէկու հետ յարաբերութիւն ունեցած են:

Ամուսն հասակի մէջ զիմակ չի կայ, ուստի տղաք մէկզմէկու հետ պարզ, բարեկամական եւ ընտանեկան յարաբերութիւն կունենան, որով զանազան ծնողաց զաւակ՝ մէկզմէկու հանգամանաց վերայ կատարեալ տեղեկութիւն կստանան:

Ամուսն յարաբերութեան բարոյական եւ սանձող ազդեցութիւնը խիստ զարմանալի է. Յովհաննէս Մէլթոն երիտասարդութեան ժամանակ Վիրիլէի մէջ գերիի առուստուրի զբաղեալ լինելով շատ փորձութիւններու հանդիպեցաւ, բայց Մեդդիայի մէջ որովհետեւ մանկութեան ժամանակը կանուսն յարաբերութեամբ աղջկէ մը սիրած լինելը վնասը ամեն փորձութիւններէ ազատեց, եւ ինչպէս ինքն կրսէ «այնպիսի պարագայից մէջ միշտ կը խորհէի թէ՛ թէ որ ես ինչամ փորձութեան մէջ, եւ թէ որ գիտնայ իմ սիրուհիս՝ ի՞նչ պիտի խորհի իմ վերայ, որքան պիտի վշտանայ»:

Խոր նման շատ օրինակներ կարելի էր մեզ պատմել, բայց այս մէկը բաւ է:

Մէկզմէկ չի ճանաչելով՝ ամուսնացողներուն վրայ ինկած ապերժանկարար հետեւութիւնները ամենուն զիտցած բանն է, եւ ասոնց պատճառաւն է որ ամուսնութիւնը բաղդին յանձնուած է:

Մշտնապէս հանդերձանքներով եւ կերպարանքներով եղած ամեն յարաբերութիւն վերտանգաւոր է եւ անվաւեր, ասոնցմով անհնար է մէկզմէկու հանգամանաց տեղեակ լինիլ, միայն ընտանեաց զրկին մէջ՝ եւ ան ալ մանկութեան, տղայութեան եւ պատանեկութեան հասակներնուն մէջ պարզութիւն կայ եւ մէկզմէկու հանգամանաց վերայ լաւ գիտութիւն ստանալու կարելիութիւն:

Մոլանութիւնը, երկնից առաջին ընկերական կարգադրութիւնը՝ բաղդի վրայ կեցած չէ. նորա հեղինակը Մտուած է. այս կարգադրութիւնը ուր որ օրինաւորաբար կը գործադրուի, հոն երջանիկ ամուսնութիւնը կը բաղմի. իսկ

ուր որ ապօրինաւոր կը գործադրուի, հոն թըշուառ ամուսնութիւնը կը տիրէ: Ամուսնութիւնն է որ մարդկային ազգը ամեն ուրիշ ազգեցութիւններէ աւելի մէկզմէկու հետ կը կապէ... ամուսնութեան այս ըրածը կրօնքն անգամ չի կրնար ընել:

Ս Է Ր

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՆԻ ՖԻԶԻԳԱԿԱՆ ՕՐԵՆՐ

(Շարունակութիւն տես թիւ 21)

Ահաւասիկ սրտի փափաքներն ու փառասիրութիւնները, սէրը մեզի կազդէ իմաստութեան բոլոր պահանջմունքը, տասնութ հինգ տարուան մէջ մեր առջին կը բանայ այն զմայլելի աշխարհը, ուր գեղեցիկն ու անվախճանք մեզի կերեւան իբր կենաց միակ նպատակ: Աւթող չըսեն թէ այս աշխարհս երեւակայական է եւ այս կատարելութիւններն ալ գաղափարական են եւ մեզի այսչափ դիւրին երեւցող այս անձնասիրութիւնները եւ սիրով առաքինի ու չափաւորութեամբ երջանիկ ըլլալու բոլոր այս պատկերները՝ մեր զառանձանաց արգասիքն են: Այս ամենը ճշմարիտ է եւ ասիէ զատ ճշմարիտ բան չը կայ աշխարհիս վրայ: Բնութիւնը մեզ չի խաբեր, այլ աշխարհս, երբ մեզի այս ճշմարտութեան երեւոյթներէն հեռացնել կը ջանայ, որպէս զի կենդանւոյն մեզի իր ստութիւններուն եւ մոլութիւններուն տխուր դոյացութեանը մէջ ձգէ:

Հոգեւոր գիւրութիւններուն պարզութիւնը սիրոյ երկրի վրայ թաքաւորելուն պատճառ կըլլայ: Ինչպէս իմացականութեան պարզութիւնն ալ փառասիրութեան թաքաւորելուն:

Սէրը հրեշտակ մըն է, որ բոցեղէն թեւերով կու գայ մեր քովը, ոչ թէ ինչպէս ըսաւ կին մը, երկու հոգի անձնասէր ընելու համար այլ զանոնք գործունեայ կենաց մէջ մոցընելու անոր նեղութիւնները թեթեւցընելու եւ պարտաւորութիւնները դիւրացընելու համար: Ճշմարիտ է՝ որ սէրը անձնասէր ժամեր ունի:

Այս եւ առաջ տարրիաճութիւնները մէկզմէկ կը փնտռեն եւ կը հառաչեն: յետոյ քաղցր հոգի մը իրենց մայրական բունէն փրկող ծաղիկ

ներուն նման ընտանիքէ կը հեռանան եւ առանձնութեան մէջ կապրին: Երիտասարդութեան ժամանակ տառնաձանաղու կարեւորութիւնը հին գրեանց մէջ ալ բացատրուած կը տեսնենք: Երգոյ երգոյն ամուսինը քաղաքներուն խռովութենէն փախչել կուզէ եւ մարդոց տեսքը զինքը իր սէրէն կը բաժնէ: «Եւ կուր, ամենասիրելիս կըսէ, լեռը ելնենք ու երթանք դաշտերը բնակինք: Առաւօտուն «այգիներնիս երթանք ժուռ դանք, տեսնենք «ծաղիկելու սկըսած են»: Յափշտակիչ խօսքեր՝ որ հեշտութիւնը կը կենդանացընեն եւ կարծես սիրոյ հաճոյքները գեղջկական կենաց հաճոյքներուն հետ կը շփոթեն: Բայց այս ըզգացումը որ համեստութեան դադունի բնական յատկութիւնն է, հազիւ թէ քանի մը վայրկեան կը տեւէ: Բնութիւնը կաճապարէ անոր շրջանակը ընդլայնելու եւ այն միջոցին կը ցուցնէ իմաստութիւնն ու փոյթը, անի չի խանգարեր, այլ կը կանոնաւորէ: Սիրոյ անձնասիրութեանը, չափ կը գնէ անոր երջանկութիւնները բաղմնացընելով: Այս երկու ընկերակցութենէ առանձնացող էակները, որոնք միայնիկ եւ սոսի իրենց համար ապրիլ կուզէին, մէկէն խումբ մը տղաքներէ շրջապատուած, ճակատնին կրկին ուրախութեամբ փայլած եւ զերենք վերատին աշխարհի յարող նոր կապերով ըմբռնուած կը տեսնենք: Քանի մը վայրկեան անհանգստութեան համար անոնց վրայ կը ցաւինք, եւ իրենց սպասող զուարճութիւնները ամենեւին չենք նշմարեր: Աւ ո՞վ կրնայ երկրի վրայ ասանկ բազմաթիւ եւ մաքուր հեշտութիւններ զգալ: Այն մը փափկութեան պարտաւորութիւններով, իր ամուսնւոյն եւ սիրոյ պարտաւորութիւններով, իր զաւկներուն յարած՝ բնութեան ամենագեղեցիկ վայելքները իր գիրկը կը հաւաքէ: Սիրան ու միտքը շարունակական գործունէութիւն մը ունին իր վրայ: ամուսնովը եւ տղոցմովը կապրի ներկայիս, անցեալին եւ ապառնոյն մէջ, եւ իր անսպառ փափկութիւններն ալ անվախճան բերկրանքներով կարգիւնաւորին:

Առանձնանալը սիրոյ առաջին երեւոյթնէն է մէկն է, բայց ոչ թէ ինքնին սէր: սէրը մարդու սիրտը չի նեղեր, այլ զանի կրնար ձակէ եւ ոչինչը յաղթելու կարող կրնէ: Որչափ ապերախտ եմք մենք որ անձնասիրութեան

եւ առանձնութեան ժամանակներուն այսչափ շուտ փախչելը տեսնելով կը գանգաղէր եւ չենք զգար որ ընտանիքն ու ընկերակցութիւնը կ'ոչնչանային, թէ որ այս զմայլումը յարատեւ ըլլար։ Մարդս եթէ ընկեր չունենայ, զօրաւոր չէ։ սէրը որ զանի երկինք կը բարձրացնէ, իր երկրաւոր թագաւորութիւնն անգամ իրեն կորսնցնել կու տայ։

Բարերազգիքս բնութիւնը մեր փափագներէն մեծ ու մեր բերկրանքներէն ալ առաւտաձեռն է։

Յիրաւի մարդս իր տարփածունն ոտքին ներքեւ կը հառաչէ եւ կը թռչանայ։ բայց իր ընկերոջը մէկ կողմը եւ իր տղոցը մէջ իր գոյութեան բոլոր առատութիւնը կը վայելէ։ Իր ցեղին նեցուկ, իր երկրասարդ ընտանեացը պաշտպան ըլլալով՝ իր գործունէութիւնը, ազնուականութիւնը, զօրութիւնը եւ առատաձեռնութիւնը կը դրդուին եւ ի գործ կը դրուին։ Բայց եւ այնպէս իր սէրէն բան մը չի կորսնցնէր, միայն իր ընկերոջը պէս անհամար նիւթերու վրայ կը տարածէ զանի։ Օ՜ինքը գգուող պզտիկ ձեռքերը եւ բոլորովը եղող ժպտալից գէւքերը իր սիրածը իրեն կը յիշեցնեն։ զանի կը ծանչէ իր տղոցը ժպտովը եւ կօրհնէ իրենց անմեղութիւնովը։ Բարէ՛, եւ ըրտասարդ օրհորդի մը վայելչութիւնները ընտանեաց մօր մը առաքինութիւններէն աւելի քաղցր կիւքեր չի կրցան շարժել։ Սէրը երկտասարդութեան, ծերութեան եւ յաւիտենականութեան երջանկութիւնն է։

Սիրեցէ՛ք՝ որ փափաքներնիդ լցունին։ սիրեցէ՛ք որ երջանիկ ըլլաք։ սիրեցէ՛ք՝ եւ աշխարհի բոլոր զօրութիւնները ոտքերնուդ ներքեւ կը սողան։ Սէրը բոց մըն է, որ կայրի երկնքին մէջ եւ որուն քաղցր ցոլացումները մինչեւ մեզի կը շողջողեն։ Երկու աշխարհներն ալ բոց են սիրոյ, երկու կեանքն ալ տրուած են սիրոյ։ սիրով կը կրկնապատկի մեր գոյութիւնը։ սիրով կը շնորհակալ լստուծոյ։

Լ. ԵՄԷ—ՄԱՐԹԷՆ

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

ՏԵՐ ՄԱՐԹԷՆ. Եւս խեղճ եւ տարազիր

քահանայն՝ որ երկար ժամանակէ հետէ մէկ ազգասիրական դատի համար իւր անձին փախոյն Մայրաքաղաքս կը գտնուի, սաստիկ վշտաց մէջ կը տառապի այսօր եւ լալաղին կը խնդրէ ազգային Արքունիքէն որ ժամ յառաջ իւր գործը լմնցնեն, որպէս զի վերջնայ իւր անտանելի կացութիւնը եւ վերադառնալով իւր հայրենիքը Երզնկայ՝ կարենայ մի անգամ իւր բացակայութեան ժամանակ մեռած զաւկին գերեզմանին վերայ քանի մը կաթիլ արտասուք թափելու։

Եւս խեղճին դատը իր ամեն պարագաներովն մեզի յայտնի է, որն որ կարծեմք հարկ չի պիտի ունենամք հրատարակելու։ վասն զի խիստ մեծ է մեր վստահութիւնը արդի ազգային Քաղաքական ժողովին վերայ եւ կը հաւատանք որ ժամ յառաջ այս ցաւալի գործին ալ վախճան մը պիտի տայ։

— Քահանայութիւն ուղող թէլալ Համբարձումը, իրմէ հնդկահաւ մը պահանջողին դէմ պիտի պատասխանէ գալ անգամ, վասն զի խեղճին տղեկը պատուհանէ մը վար խնայով հիւանդացեր է, եւ հայրը ժամանակ չունի զիր գրելու։

— Եւս ազգասէր մարդ զարմացած է եւ դեռ կը զարմանայ, Ս. Սարապետի վանքին միաբան Երիտաղէս վարդապետին վրայ, որ զուր եւ նանիր տեղը մատնեց միամիտ Եղաւնի Խրիմեան Մկրտիչ վարդապետին։ բայց ոչ թէ զայն մատնեաց այլ զբոլոր Հայոց ազգն։ այժմ ալ կը լսեմք որ Պօլիս առդին անդին կերթայ սուտ ու նանիր կը խօսի։ Եղզն համբերեց այդ վարդապետին չար արարմանց, բայց կարծեմ թէ Ս. Երկեղեցին չը պիտի համբերէ։ այս այն Երիտաղէս վարդապետն է որ Սէվաստաբօլ օյին կը խաղար միշտ։ հաւաքած ստակն ինչ եղեւ՝ եղեւ՝ կը վայլէ՞ Երիտաղէս վարդապետին որ անցեալ ուրբաթ օր ճամպաղխանան երթայ, նստի, խումար խաղայ պանդուխտ հասարակութեան հետ, ու այն խումարէն առած ստակովն բասպօ եւ չուսառնէ եւ Սարինի Սարապետ վարժապետին իրկէ որ իրեն օգնական ըլլայ այս տեղ...։

1864 յուլիս 8

* * *

— Խրիմեան Մկրտիչ վարդապետը որքան որ քանի մը շաբաթէ հետէ անկողին ինկած էր, սակայն ուրախ եմք ծանուցանելու որ օրէ օր

լաւնալու վերայ է, ուստի կը յուսամք որ ժամ առաջ կատարեալ առողջանալով նորա ալ դատը կը տեսնուի ու կը վերջանայ :

— Հիսար թաղիս մէջ եղած թաղէոսեան վարժարանը տարօրինակ խայտառակութեան վնասակար մը մէջ գտնուելուն յարմար դատեցի իմ տկար գրիչս սոյն վարժարանիս անկարգութեան նկարագրութեանը վրայօք շարժել, որն որ բաւական զարմանք պիտի պատճառէ Արդոյ Բնութեցողաց :

Սոյն վարժարանս նախ եւ առաջ օգտակար էր Ազգիս եւ յառաջագիւծութեան մէջ մեծաքայլ կը յառաջանար ընդ հովանաւորութեամբ մեր ազգասէր բարեկամ Աղայից, որոնց անխնայ ջանքը սոյն դպրոցէս երկու կամ երեք ուսանողք յառաջ բերին, որոնք իրենց յարգանքը եւ շնորհակալութիւնները իւրեանց հոգաբարձու Աղայից կը մատուցանեն յարաժամ :

Իսկ այժմ անկարգութեան մէջ կը ծփայ, վասն զի յիշեալ բարեջան աղայից յաջորդեցին տղէտ միանգամայն դիտութեան թշնամի աղաներ, որոնց հոգատարութեանցը տակ դպրոցիս ընթացքը բոլորովն կերպարանափոխ միանգամայն Ազգիս վնասաբեր եղաւ : Պայրոցս զբօսավայր մը ձեւացաւ, եւ ուսանողք իրենց դասատուներէն այլ եւ այլ խայտառակ եւ անպատիւ խաղեր կուսանին որոնք գրեթէ փողոցներու մէջ անգամ տեղի չեն ունենար :

1864. Օգոստոս 12.

Նշան Գ. Քեմեաեան :

— Ար վստահանամ զիմ սրտիս կիրք ձեր պատվական թերթի մէջն հրատարակել, որով հետեւ ես մարդիմ, եւ մարդուոյս բնութիւն տկար է. եթէ յանձանք ինչ ունինք ներեցեք որով հետեւ անուններս Հայոց վարդապետ Կօչվերէ, անուններս վարդապետէ, բայց դորձքեր նիս վարդապետի չէ, մեք ազգով վարդապետենք. եւ յազգով անուն պիտի ըստանանք եւ այն. եթէ յազգի Սահմանադրութեան, եւ բարեկարգութեան, չը հնազանդինք խղճալի յազգին խնամք չի տանինք. եւ քաջ հօյիւ չը լինինք, կարծեմ թէ մեր վարդապետութիւնը ոչ չինչէ, ահա ես իմ օժար կամօքս, մշոյ վիճակին եւ վանօրեյից միաբանական դասէն հրաժարայ. եւ յանձնվայ հայրենասէր Խոռեան Սը կըրտիչ վարդապետի. եւ մահու չափ կամ մը նամ. նորին յազգասիրութեանը պիտի ծառայ :

յիմ. եւ անոր հրամանով. պիտի շարժիմ. եւ կը յուսամ մահու չափ. հայրենեացս սիրոյ համար. կը բօռամ. կը ձայնիմ. կեցցէ յԱզգ եւ Սահմանադրութիւն, կեցցէ հայրենեաց սիրողներ. գլուխս դերեզման մտնելու կը ողբամ զհայրենիքս. բարեկար տեւք. ջանացիք Սահմանադրութեան. եւ հայրենեաց բարեկարգութեան :

Ն. ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

— Ժամանակէ մը առաջ Մեծմուսլի հալա տիս պատուական հանդէսը Պանդուխտին նը կատմամբ քանի մը խօսքեր յիշեց « թէ քանի մը երեւելի ազնուականներ ու Պաղատիոյ Միւրտիչ Ապիսկոպոսը ազգասիրական պարտք մը առեր են իրենց վերայ Պանդուխտը քաջալերելու. առաջիններէն յուսալի է, որովհետեւ աշխարհական են, իսկ կղերէն ո՞վ օգուտ քաղեր է որ Պանդուխտն ալ քաղէ :

Խնդալս կու գայ. — Եթէ Տաճկաստանի ազնուական հայ մը Ուսաստանի մէջ պատճառներով թափառէր, արդեօք կը խնամուէր : Ետք օրինակը շատ անգամ տեսնուած է. եւ շատ անգամ ալ, Պօլսոյ մէջ եղած է Ուսախացի Հայերը Տաճկաստանի Հայերուն ճանապարհին ծախքը հոգացեր, Ուսաստան ղրկեր, հոն կենդանացուցեր են : Պանդուխտը թափառած է շատ, բայց եւ ոչ մէկու ալ դիմած է. հիմայ քաջալերողը ոչ թէ զՊանդուխտ երազած պիտի ըլլայ, այլ անոր հեղինակութիւնները, որոնք դարձեալ ազգին օգուտն են :

Այս ազգասէր երիտասարդը բաղդէն երկու օր ետքը ծնած է որ իւր տաննամեայ թափառականութեան ատեն՝ մէկէն չը խնամուած ու 94 անգամ ալ մատնուած ու դատապարտուած է : Սակայն Հայութեան անունով զամենուն ալ յաղթած՝ ինչպէս իւր ալ հետաքրքրական վէպը շատերուն — նա մանաւանդ կը ղերաց գաղանիքը պիտի յայտնէ :

Պանդուխտին առաջին մասը կը ծախուի Հայ գրավաճառներուն քով եւ Մեղուին սենեակը Մեծ-նոր-խան թիւ 2. եւ Օմիւռնիայ Տէր Յակոբ քահանայ Պալապանեանին միջոցաւ :

Պարոն Խմբագիր —

1862 ին երբ Սեւ—ծով եւ Առլիաստան ըրած ճամբորդութենէս վերադարձայ, այցելութիւն ըրած քանի մը քաղաքներու մէջ գտնուած մեր ազգայնոց վրայօք համառօտ պատմութեամբ տեղեկութիւններ տուի Միւնստիի էր. ճիշտսի 209 թուով: Նոյնին մէջ Ալրաստանու Քուլթայիս քաղաքը գտնուող մեր ազգայնոց թուոյն եւ ընկերական կացութեանը նկատմամբ համառօտաբար անցնելէն յետոյ Առլաւորչական Հայոց քահանայ արժանապատիւ Տէր Ղաւթի Նարալեանցի ազգօրուտ ձեռնարկութիւնները ազգայնոց ծանուցինք: Յիշեալ անձը նոյն քաղաքին հովուութեան կարեւոր պաշտօնին կանչուած օրէն, տեսնելով թէ Քուլթայիս Հայերը իրենց մայրենի լեզուն չեն դիտեր, եւ թէ չընկալած ըլլալով Ռուսներէ եւ Ալրացիներէ բոլորովին անոնց յորդելով հայութեան ոգին օր օրի իրենցմէ կօտարանայ եւ ուզելով իր եղբայրը եթէ ոչ այժմեան, դունէ յաջորդ սերունդը աս ազգաւեր քայլերէն ետ պահել ու հայութեան դրօշակին ներքեւ մշտցնել, արտաքոյ կարգի ջանքերով, վերջապէս ուրախ եմք ըսելու յաջողած էր հայկական դպրոց մը հաստատել հայոց հայրենի սորվեցնելու:

Աս դպրոցին մէջ հաւաքուած «հայոց» 50 տղաները յանձնուած էին Տփլիսու Ներսիսեան բարեհամբաւ ազգային ճեմարանին եւ լած Սօրեցի Պ. Ղաթրիէլ բարեկիրթ եւ ուսումնական պատանիին, որոնք 3 ամիսներու մէջ հայերէնի մասին բաւական յառաջադիմութիւն ըրած ըլլալին ետանձամբ ան առեւտր տեսնելու բարեբաղդութիւնը ունեցայ, ուստի տեսնելով թէ մեր ազգային թերթերը Ռուսաստանի պէս երկրէ մը, ուր 1,000,000 ի չափ մեր եղբայրները կը բնակին, կանոնաւոր թղթակից մը չունին որ գոնէ ամեն տան եւ հինգ օրերը մի անգամ անոնց շարժմանցը վրայօք մեզի տեղեկութիւններ տայ, — իրողութիւն մը որ կը զարմանցնէ Եւրոպայի Խմբագիր մը — եւ միւս կողմանէ ալ մեր Տաճկաստանցւոց ան երկրէն ազգային լուրերը հրամանաւ կրնալ, մօտեւ վերոյիշեալ քահանայէն ընդունած մէկ նամակին ազգային մասերը ամփոփելով կը խնդրիմ Ձեր Պատ. թերթովը հասարակութեան ներկայացնել, որուն մէջ մտադիր ընթերցողը այնպիսի տողերու պիտի դիմաւորէ, որ չը կրնար նամա-

կադրին ազնիւ զգացմանցը չըզմայլել: Ահաւասիկ նամակը —

Սիրեցեալդ 'ի Տէր Ալեքսան Հ. Աստուածատուրեանց:

Ամոյս 17ին պատիւ ունեցայ ստանալ ձեռամբ Պ. Ղաթրիէլի Մղբերեանց Ձեր աղանութեան նամակը, որն որ տխուր սրտիս ընծայեց մի սփոփանք:

Մեզի ուղարկած Ձեր գրքերը արդէն 'ի վաղուց ամբողջօրէն հասեր է մեզ, բայց ցաւալի հանգամանքներս արգելք եղեն ինձմէն նամակ գրելու: Ձեր սիրտը ապահովընելու համար:

Արդէն յայտնի են Ձեզ իմ սրտիս անբուժելի վերքերը, ինչպէս գրած էք իսկ: Երբեք յոյս նորին, մեծ շնորհ ունիմ Ձեր ազնիւ համակրութեան եւ կարեկցութեան, որոց մասին բնաւ տարակոյս չունիմ:

Այս տեղի ազգային յառաջադէմ դէպքերի շարժողութիւնը, եւ տեղւոյս ուսումնարանի կացութիւնը մի նշանաւոր յառաջաքայլ դեռ տակաւին արած չունին: Երբեք հետեւ նիւթական միջոցների կարօտութիւն շատ ունինք: Եւստիս Հայոցի հասարակութիւնը, ինչպէս տեղեկ է եւ Ձեր վեհ սրտին, կը բաղկանայ սակաւաթիւ գերդաստաններէն, յորոց 'ի բաց առեալ մի քանիսները, միւս մնացեալը են աղքատը եւ աննշան արհեստաւորը, որը 'ի պատճառս հրդեհակրութեանց ենթարկուած են մեծամեծ զրկողութեանց, ուստի եւ հետեւաբար դժուարատար կարօտութեանց: Այսպէս ուրեմն այսպէս հանգամանքներով չընկալած գործ մարթ է արդեօք մին տարաբաղդ քահանայն բոլոր այսքան ծանր պաշտամունքները միայն իւր ուսոց վրայ բառնալ, եթէ որ հայրենասէր եւ վեհազուն սիրտեր ձեռն օգնակալութիւն չը մատուցանեն: Թէպէտ այս խօսքերը գրելով չեմ կամենում բնաւ Ձեր վեհանձն սրտին ցաւ պատճառած լինիմ, չէ պարտ վհատիլ, կը գայ օր, վերակենդանութեան մերոյ, երբ ամենայն ինչ 'ի կարգի կընկնի:

Արժապետներն են նոյն Սօրեցի Պ. Ղաթրիէլ երիտասարդը եւ մի պատանի Պօլսի մէջ դաս առած Խաչատուր անուամբ, որուն մօրեղբայր ճարտարապետ Աւագ անուն անձը Նիւ-դաքուի մէջ է բնակում:

Աշակերտները բաւականին ազատ խօսում են Հայերէն եւ գրում եւս . գիտեն փոքր 'ի շատէ թուաբանութիւն , Հայոց պատմութիւն բաւականին , հասու եղան իւրեանց կրօնին ու հին կտակարանի գրուածոցը մասնաւորապէս . յոյսներս մեծ է , որ մեր աշխատանքը չի մնալ անպտուղ , եւ յոյս երբեք ոչ ամաչեցուցանէ ինչպէս սուրբ զիրքն եւս ասումէ , ոյս սակաւատող բաներիցս դուք բոլորը կարէք իմաստասիրել , թէ այս եւ թէ այն ես իմ գլուխս ընծայել եմ իմ սիրելի Ազգիս եւ Քութայիսու Հայ հասարակութեանը , պէտք է մեռանիմ այս տեղ քաջութեան եւ ազդասիրութեան ցանկալի անունները ժառանգելով :

Առ այժմս այսու բաւականանալով խոստանում եմ երկրորդ նամակաւս հետաքրքրական եւ մխիթարական լուրեր հաղորդեմ Ձեզ , որոց արդէն ձեռնամուխ եմ եղած :

Խնդրեմ չը մոռանաք թշուառ նորածանօթ բարեկամիդ եւ յարատեւելով 'ի սին՝ շարունակէք Ձեր նամակագրութիւնը : Եթէ ձանձրութիւն չի լինել Ձեզ , խնդրեմ մինքանի հատ թատերգական տետրակներ ուղարկէք , դուցէ ջանամք այս տեղ 'ի գործ դնելու , որով շատ ու շատ կը պարտաւորէք հանապաղ Ձեզ միշտ յարգող :

19 Դեկտեմ 1864.

Ի Քուքայիս

Դաւիթ Քահանայն

Եարալեւանց :

— Աղիւղի հանդիսին վերջին թուոյն մէջ խոզի միս ուտելու սովորութեան դէմ հրատարակուած յօդուած մը կարդացինք . բայց մենք որ բոլորովին մասկերութեան դէմ ողի մը կը կրեմք՝ չի կրցինք յիշեալ յօդուածը կարդալ առանց զարմանալու նամակագրին վերայ , ըստ որում նամակագիրը փոխանակ իմաստասիրաբար եւ բնազնաբար դիտողութիւն ընելու խոզակերութեան դէմ , փոխանակ փաստաբանելու թէ ընդհանրապէս մասկերութիւնը բարբարոսութիւն է եւ հակառակ մարդկային կազմական պահանջմանց , կարելի եղածին չափ աշխատեր է խոզը վար զարնել . իբր պիղծ եւ Աստուծոյ աչքէն ինկած կենդանի մը . որ բոլորովին հակառակ է իրողութեան , վասն զի խոզը իւր բնական վիճակին մէջ ամեն ուրիշ կենդանեաց չափ մաքուր է , միայն քաղաքականացեալ խոզերը եղծուած են եւ պիղծ , ինչպէս նաեւս ամեն քաղաքականացեալ կենդանիները , որոնք շափշկուելով կուտենք . Պարոն նամակագրին միայն խոզնէ դէմ խօսելը իմաստակոթիւն է , ըստ որում իրեն խոզի միսը ուտելու դէմ բերած ամեն փաստերն ալ կըրնան յարմարել ամեն կերպ կենդանեաց համար ալ , Նամակագիրը որքան որ զարմանալի է , նոյնքան ալ զարմանալի է Աստուածածնայ շաթութունը քաղաքի գործածելը , որ խաղողէ կելլէ :

տակութիւն է , ըստ որում իրեն խոզի միսը ուտելու դէմ բերած ամեն փաստերն ալ կըրնան յարմարել ամեն կերպ կենդանեաց համար ալ , Նամակագիրը միայն խոզի միս ուտելու դէմ խօսելով 'ի՞նչ ծառայութիւն ընել կը յուսայ Հայոց որ դրեթէ խոզ չեն ուտեր . որով համար դրած է իւր յօդուածը , կաղաչեմք որ յայտնէ մեզ , եթէ ոչ պիտի պարտաւորինք զինքն ալ այն իմաստակաց կարգն անցընելու որ ժամանակ ժամանակ եկերեն եւ Հայ ընկերականութեան հարկ չը լինելիք գրութիւններ կը հրատարակեն :

— Աստուածածնէ առաջ խաղող չուտելու սովորութիւնը , գրութիւնը եւ կամ կէս—կրօնական պահանջմանը որքան որ զարմանալի է , նոյնքան ալ զարմանալի է Աստուածածնայ շաթութունը քաղաքի գործածելը , որ խաղողէ կելլէ :

ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

ՊՍԱԿ

ՏՂԱՅՈՑ

ԳՐԵՑ

ՆԵՐՍԷՍ Ս. ՄԷՉՊՈՒՐԵԱՆ

Այս գեղեցիկ եւ ընտիր գրքոյիւ արդարեւ մեծ ընդունելութեան արժանի է , ամեն որդեսէր ծնողք եւ ամեն աշակերտասէր դաստիարակներ պարտաւոր են մէյմէկ օրինակ անկից ծախու առնել . վասն զի գրքին նպատակը որքան որ ազնիւ է նոյնքան ալ ոճը պարզ , մաքուր , կոկիկ եւ բարոյականութեամբ զարդարուած :

Մեր կողմանէ շնորհակալ եմք Պ. Մէզ պուրեանէն որ այսպիսի աշխատասիրութիւն մը 'ի լոյս ընծայեց եւ կը հաւատամք որ այն ամեն անձինքները որ զգացած են Հայ մանկանց կըրթութեան կարօտ վիճակի մէջ գտնուելը մեզ հետ շնորհակալութիւն պիտի տան Իրեն :

Սը ծախուի ամեն Հայ գրաւաճառաց քով . գին 5 զուրուշ :

ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻՒՐԲՅԵԱՆ
ԽՈՍՏԱՆԳՆՈՒԳՈՒՄ , ՅԻՆՃԱՆՃԸՆԱՐ